

In vier quotumjaren ruim een derde minder melkveebedrijven in het grootste Oost-Europese melkland Polen

Oost-Europa in ontwikkeling

Sinds 1 mei 2004 maken tien nieuwe, vooral Oost-Europese lidstaten deel uit van de Europese Unie. De vrees bestond dat de concurrentie op de zuivelmarkt zou stijgen door de intrede van zoveel tegen lage kosten producerende boeren. Hoe vergaat het de Oost-Europese collega-melkveehouders sinds de intrede in de EU?

tekst **Abele Kuipers**

De omvang van de melkveehouderij in de Oost-Europese landen is vanaf 1 mei 2004 veel beter in kaart te brengen dan daarvoor. Dat komt doordat de nieuwe EU-landen met het toetreden ook een melkquotum toewezeden aan de veehouders.

Tot die tijd was sprake van 712.000 melkveehouders in Polen en 6.784 in Estland, terwijl aan respectievelijk 450.000 en 2.428 veehouders een melkquotum werd toegewezen. De overige boeren voorzien in eigen behoeften of zijn gaandeweg gestopt. Zo zijn nu bijvoorbeeld in de Baltische staten grote lappen land ongebruikt.

Erg diverse bedrijfsstructuren

Uit de beginsituatie in 2004, beschreven in het eerste meinumnummer van *Veeteelt* in 2004, blijkt dat Polen in potentie een groot melkveehouderijland is. Het stond in quotumomvang op de zesde plaats van de toenmalige 25 lidstaten. In 2007 kwamen Roemenië en Bulgarije erbij. Roemenië is het tweede grote melkveehouderijland dat toetrad tot de EU na Polen.

De bedrijfsstructuur verschilt in hoge mate tussen de verschillende Oost-Europese landen (tabel 1). Tsjechië en Slowakije tellen naar West-Europese begrippen vooral grote bedrijven. Echter, de gemiddelde omvang zegt soms weinig. Zo komen in Hongarije en Estland wv grote als zeer kleine bedrijven voor. Litouwen, Letland, Polen en Bulgarije hebben heel kleine bedrijven. Roemenië spant de kroon qua kleinschaligheid. Het aantal bedrijven neemt in zulke landen drastisch af sinds 2004.

Tot 2009 kende Polen een regionale quotering. Quotum mocht bijgevolg – net als in Frankrijk en Duitsland – niet over de provinciegrenzen worden verkocht. De quotumprijs geeft zo ook een indruk van de melkdruk per regio.

De quotumomvang varieert sterk in Polen en gaat van 11 ton per bedrijf in het zuiden tot 168 ton per bedrijf in het westen. Gedurende de eerste vier quotumjaren liep het aantal bedrijven terug met 24 procent in het echte melkveehouderijgebied in centraal Polen en met 53 procent in het westen. De quotumprijs varieert van 6 eurocent per kg melk in

Tabel 1 – Aantal bedrijven met quota, gemiddeld aantal koeien en productieniveau 2004-2005 en 2007-2008

	aantal bedrijven		koeien per bedrijf		melkproductie per koe	
	2004-2005	2007-2008	2004-2005	2007-2008	2004-2005	2007-2008
Estland	1.585	1.150	11,5	18,3	5.580	6.765
Litouwen	99.382	61.971	2,6	3,5	4.223	5.055
Letland	24.409	19.031	3	4,7	4.251	4.822
Polen	355.000	206.219	4,5	5,4	4.293	4.621
Tsjechië	2.950	2.571	150,1	157	6.244	6.959
Slowakije	800	665	175	166	5.336	6.025
Hongarije	5.194	3.710	45,5	41,6	6.512	6.788

het zuiden tot 16 à 17 eurocent in de meest westelijke en oostelijke regio's.

De quotumomvang per bedrijf lijkt een indicator voor de structurele ontwikkeling van een regio. De correlatie van de gemiddelde quotumgrootte met de afname van het aantal bedrijven is 0,70; met de tendens om quotum te overschrijden 0,60 en met de hoogte van de quotumprijs 0,51.

De melkwaliteit steeg spectaculair. Door steun van banken, zuivelondernemingen en Europese toetredingssteun nam de hoeveelheid extraklasmelk volgens de Europese standaard toe van 35 tot 92 procent van de melkleveringen.

Litouwen vertoont een gelijkwaardig beeld. Het aantal bedrijven daalde de eerste vier quotumjaren per regio met 31 tot 46 procent. Litouwen kent een veilingssysteem voor melkquotum via internet. Kopers betaalden in 2007 en 2008 afnemende bedragen van 0,14 tot 0,03 euro per kg melk. De uitstroom van mensen uit de landbouw wordt in Polen en Litouwen opgevangen doordat tegelijkertijd werkende bevolking naar andere Europese landen verhuist.

Litouwen en Slovenië

Slovenië geeft een ander beeld. Deze kleine staat leunt aan tegen Oostenrijk. Het aantal bedrijven loopt er minder snel terug met variaties van 12 tot 34 procent in de diverse regio's.

In Slovenië is er een ontmoedigingsbeleid voor handel in quota, met name van berggebieden naar vlakke gebieden. In Slovenië hechten veehouders zeer aan de eigen grond en het boerenbedrijf.

De teruggang van melkveehouderij in berggebieden valt mee. Een studie van de Landwirtschaftszimmer in Oostenrijk toont bijvoorbeeld aan dat het aantal melkveebedrijven in het bergdistrict Pinzgau van 1995 tot 2000 met slechts 1,9 procent terugloopt. In het district Flachgau daarentegen, een vlakke regio met een langer groeiseizoen, neemt het aantal bedrijven met 13,4 procent af. Het Europees beleid speelt hierin een rol, maar ook het toerisme is een belangrijke factor. Veelal is sprake van deeltijdbedrijven in de bergen.

Dr. ir. A. Kuipers,
president cattle
commission EAAP,
directeur Agro
Management Tools,
Wageningen UR

	aantal zuivel- ondernemingen	verwerkings- percentage top vijf
Estland	29	68
Litouwen	32	90
Letland	52	61
Polen	232	26
Tsjechië	40	35
Slowakije	45	—
Hongarije	50	81
Slovenië	22	90
Roemenië	876	—
Bulgarije	229	20

Tabel 2 – Aantal bedrijven dat melk verwerkt (2007) (bron: LEI)

land	saldopercentage
Litouwen	56
Letland	51
Polen	63
Tsjechië	54
Slowakije	58
Hongarije	48
Slovenië	67
Bulgarije	38
EU 15	62

Tabel 3 – Saldo als percentage van opbrengsten bij de melkveebedrijven in Oost-Europa (2007) (bron: LEI)

Meer en meer West-Europese landen benutten de nationale quota niet. Italië, Oostenrijk, Denemarken, Duitsland en Nederland hebben de neiging hun quotum wel te overschrijden. Dit typeert echte melkveehouderijgebieden. Opvallend is dat Oostenrijk als bergstaat ook tot deze groep behoort. Alle 'nieuwe landen' produceren onder hun nationale quota. Alleen Polen kwam het eerste quotumjaar te hoog uit.

Oost-Europa kent geen grote melkproductiedruk. Dit wordt enigszins in de hand gewerkt door de omzetting van 'directe verkoop'-quota in fabrieksquota. Het quotum voor directe verkoop is in Polen en Roemenië ruim voorhanden. Deze omzetting schept ruimte voor het actieve deel van de sector.

Alle Oost-Europese landen, behalve Roemenië, hebben een zelfvoorzieningsgraad boven honderd procent: van Hongarije met 101 procent tot Slowakije met 130 procent.

Melkhandel via coöperaties

Veelal vormen coöperaties de tussenschakel tussen veehouder en zuivelverwerker. Die coöperaties verzorgen ook samenaankoop van productiegrondstoffen, zoals veevoer en kunstmest.

In Litouwen en Slovenië zijn respectievelijk 38 en 97 coöperaties actief. Er is ook

een opvallende melkhandel in deze streken. Zo wordt in Slovenië melk aangekocht uit het Oosten, met name uit Hongarije en Slowakije, terwijl in 2007 36 procent en in 2009 31 procent van de eigen melk werd doorverkocht aan Italiaanse zuivelbedrijven. In 2003 bestond deze doorverkoop niet. Aanvankelijk droeg het prijsvoordeel van afvoer naar Italië gemiddeld ongeveer drie eurocent per kg. In 2009 waren de rollen omgekeerd en was de prijs in dezelfde mate in het voordeel van de eigen zuivelondernemingen.

De verwerking van de melk geschiedt door kleine zuivelondernemingen, vaak in private handen (tabel 2). In Roemenië en Bulgarije lijkt bijna elk dorp nog een zuivelfabriek te hebben. Ook hierin komt stilaan verandering.

Saldopercentages wisselend

De rentabiliteit van agrarische bedrijven is moeilijk te meten. De Europese steekproefbedrijven (FADN bedrijfsnet) vormen de beste ingang voor data, maar zijn nog in opbouw in deze landen. Duidelijk is dat de kostprijzen lager zijn en de structuren van aanvoer van grondstoffen en de aflevering en verwerking van rauwe producten veelal slechter zijn dan in West-Europa. Een indicatie van de winstgevendheid van melkveebedrijven in de diverse landen staat in tabel 3.

Het saldopercentage is de verhouding tussen de bruto-opbrengst en de totale inkomsten uit de melkveestapel per hoeveelheid product, bijvoorbeeld per 100 kg melk. Een saldopercentage van 62 voor EU 15 betekent dat gemiddeld 62 procent van de inkomsten beschikbaar is voor dekking van vaste kosten van land, gehuurde arbeid en kapitaal, en voor uitgaven van het boerengezin.

In sommige landen, zoals Polen en Slovenië, haalt het saldopercentage het gemiddelde EU 15-niveau. Dit is voor Polen het geval omdat de variabele kosten met 11 eurocent per 100 kg melk erg laag zijn. Dit betekent niet dat het inkomen goed is. Dit hangt van het productievolume af en dat is veelal klein.

Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat de bedrijven er in bepaalde regio's piekfijn uitzien. Bijvoorbeeld in Slovenië ziet men keurig onderhouden, veelal kleine bedrijven. Het vee staat doorgaans het hele jaar binnen. Dit komt mede door de slechte verkaveling. Veertig stukjes land op afstand bij een bedrijf van vijftig koeien is niet abnormaal. De tractordichtheid is er dan ook de hoogste in Europa. Desalniettemin genereren deze familiebedrijven op de een of ande-

re wijze een redelijk inkomen. Het familie karakter, garant voor goedkope arbeid, en de diversiteit van het bedrijf dragen daaraan bij.

Melkveesector in verdrukking

De melkveesector in Oost-Europa zit in de verdrukking. Recente lage prijzen en een herstructurering leggen een grote druk op de boerenfamilies. De familiale opzet van veel bedrijven zorgt voor een gunstige kostenstructuur, maar de kleinschaligheid is in meerdere landen extreem.

De financiering van de veeverbetering en voorlichting is veelal in overheids handen. In Slovenië en Litouwen is zelfs de meerderheid van de ki-stations afhankelijk van de overheid. De voorlichtingsdienst is erg druk met de uitvoering van alle Europese regels. De overgang van het socialisme naar het kapitalisme lijkt niet veel verandering te hebben gebracht in de administratieve last.

Landen als Polen en Roemenië hebben nog een lange weg te gaan, voordat hun potentie werkelijk tot uiting komt. Daarbij lijkt een land als Polen, evenals het kleinere Slovenië, zijn melkverwerking grotendeels nationaal op te lossen, terwijl in Roemenië, evenals in het kleinere Slowakije, buitenlandse concerns actief zijn. Westerse grootwinkelbedrijven, vooral Duitse, rukken op en gaan de competitie aan met lokale winkels. In de Baltische staten zijn Zweedse firma's en instellingen zeer actief. Ook fokkerijorganisaties nestelen zich geleidelijk aan in Oost-Europa, zoals CRV in Tsjechië. Maar de kleinschaligheid en de veelal trotse bevolking laten het proces langzaam verlopen. Er heeft zich evenmin een echt emigratieland aangediend, zoals dat in het nabije verleden met Oost-Duitsland het geval was.

De leergierigheid lijkt ook van regio tot regio te verschillen. Zo was de opkomst en interesse bij lezingen in Slovenië overweldigend, terwijl de aanwezigen in Litouwen de kat uit de boom keken. Om het ondernemerschap in deze landen beter te kunnen inschatten is een Wageningen project gestart, waarin gedurende drie jaar strategievorming in de melkveehouderij wordt onderzocht in die landen. Daartoe worden interactieve sessies gehouden en enquêtes uitgezet. Onze verre oosterburen wekken interesse op als nieuwe EU-burgers, maar zitten economisch nog op achterstand. De afstand op agrarisch gebied tot andere omliggende landen als Turkije, Kroatië, Servië, Montenegro, Macedonië en Bosnië-Herzegovina is nog groter. |